

УДК 81'362+811.111-26+811.161.3

ЛЕКСИКА-ГРАМАТЫЧНЫЯ АСАБЛІВАСЦІ АНГЛІЙСКИХ АНАЛІТЫЧНЫХ ФОРМ І СПАСАБЫ ІХ ПЕРАКЛАДУ НА БЕЛАРУСКУЮ МОВУ

А. А. БРУЦКАЯ^{1*}

^{1*}Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, пр. Незалежнасці, 4, 220030, г. Мінск, Беларусь

Разгледжаны англійскія аналітычныя формы і спосабы іх перакладу на беларускую мову. Акрэслена паняцце «аналітычныя формы». Апісаны лексічныя, граматычныя і структурныя асаблівасці гэтай з'явы. Прадстаўлена сучасная тыпалогія англійскіх аналітычных форм. На падставе аналізу апавяданняў А. К. Дойла, перакладзеных на беларускую мову рознымі аўтарамі, выяўлены асноўныя тыпы граматычных трансфармацый пры перадачы англійскіх дзеяслоўных аналітычных форм часу. Абгрунтавана неабходнасць вызначэння спосабаў перакладу англійскіх аналітычных форм.

Ключавыя словы: аналітычныя формы; англійскія аналітычныя формы; аналітычныя дзеяслоўныя формы часу; пераклад; англа-беларускі пераклад; марфалагічныя трансфармацыі.

ЛЕКСИКО-ГРАММАТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ АНГЛИЙСКИХ АНАЛИТИЧЕСКИХ ФОРМ И СПОСОБЫ ИХ ПЕРЕВОДА НА БЕЛОРУССКИЙ ЯЗЫК

А. А. БРУЦКАЯ¹⁾

¹⁾Белорусский государственный университет, пр. Независимости, 4, 220030, г. Минск, Беларусь

Рассмотрены английские аналитические формы и способы их перевода на белорусский язык. Предложено определение понятия «аналитические формы». Описаны лексические, грамматические и структурные особенности данного явления. Представлена современная типология английских аналитических форм. В результате анализа рассказов А. К. Дойла, переведенных на белорусский язык разными авторами, выявлены основные типы грамматических трансформаций при переводе английских глагольных аналитических форм времени. Обоснована необходимость установления способов перевода английских аналитических форм на белорусский язык.

Ключевые слова: аналитические формы; английские аналитические формы; аналитические глагольные формы времени; перевод; англо-белорусский перевод; морфологические трансформации.

Образец цитирования:

Бруцкая А. А. Лексіка-граматычныя асаблівасці англійскіх аналітычных форм і спосабы іх перакладу на беларускую мову // Часоп. Беларус. дзярж. ун-та. Філалогія. 2017. № 3. С. 65–72.

For citation:

Brutskaya A. A. Lexical and grammatical features of English analytical forms and the ways of their translation into Belarusian. *J. Belarus. State Univ. Philol.* 2017. No. 3. P. 65–72 (in Belarus.).

Автор:

Алина Александровна Бруцкая – аспирантка кафедры русского языка филологического факультета. Научный руководитель – доктор филологических наук, профессор И. С. Ровдо.

Author:

Alina A. Brutskaya, postgraduate student at the department of Russian language, faculty of philology.
aleana.brutskaya@gmail.com

LEXICAL AND GRAMMATICAL FEATURES OF ENGLISH ANALYTICAL FORMS AND THE WAYS OF THEIR TRANSLATION INTO BELARUSIAN

A. A. BRUTSKAYA^a

^aBelarusian State University, 4 Niezaliežnasci Avenue, Minsk 220030, Belarus

The article deals with the specificity of English analytical forms and the ways of their translation into Belarusian. It defines the concept of the analytical forms. Lexical, grammatical and structural peculiarities of analytical forms are found. Typology of English analytical forms is considered. The research looks at the stories by A. C. Doyle and their translations of different authors. The main types of morphological transformations of the analytical forms of tense from English into Belarusian are outlined. Special attention is paid to the necessity of determination of the main translation methods of English analytical forms into Belarusian.

Key words: analytical forms; English analytical forms; analytical verb forms of tense; translation; English to Belarusian translation; morphological transformations.

Уводзіны

У сучасным мовазнаўстве і тэорыі перакладу навуковая і практычная вага даследаванняў, прысвечаных аналітычным намінацыям (АН), значна павышаецца. Лінгвістычны статус і класіфікацыя АН ужо некалькі дзясяткаў гадоў знаходзяцца ў цэнтры ўвагі айчынных і замежных даследчыкаў. Сутнасць і механізмы АН апісаны ў працах Р. І. Аванесавы, У. Р. Адмоні, М. М. Аляксандрава, Н. Д. Аруцонавай, В. У. Вінагарадава, У. Р. Гака, М. М. Глухман, Дж. Грынберга, В. Гумбальта, О. Есперсана, В. М. Жырмунскага, А. У. Краўчанка, А. Мее, А. А. Пацябні, У. М. Сідарава, В. М. Сонцава, І. Б. Хлебнікавай і інш. Праблемы намінацыйнага аналітызму англійскай мовы з'яўляюцца аб'ектам даследаванняў Н. М. Амосавай, Л. С. Бархударова, І. А. Бітнер, А. У. Куніна, Н. А. Лапаногавай, А. М. Марахоўскага, В. Я. Плоткіна, А. І. Смірніцкага, В. Г. Шабаева, Ю. В. Шаламава, І. У. Шапашнікавай, В. М. Ярцавай і інш. Беларускія АН даследавалі А. Я. Міхневіч, Е. А. Нелісаў, П. С. Прыбылоўскі, І. С. Роўда, А. І. Цімашэнка і інш.

Нягледзячы на шматлікія працы, у якіх даследуюцца аналітычныя ўтварэнні і іх паходжанне, лінгвістычны статус гэтых намінацыйных адзінак застаецца дыскусійным. Няма адзінага падыходу да вызначэння структуры АН, іх меж, таму дадзеная тэма застаецца актуальнай і патрабуе больш дэталёвага вывучэння.

Англійская і беларуская мовы бяруць пачатак ад агульнай індаеўрапейскай прамовы, але адносяцца да розных тыпаў – аналітычнага і сінтэтычнага адпаведна. У адрозненне ад моў сінтэтычнага ладу, у якіх асноўную ролю ў выражэнні граматычных значэнняў выконваюць флексіі і формаўтваральныя афіксы, у аналітычных мовах актыўна выкарыстоўваюцца службовыя адзінкі, фанетычныя сродкі і парадак слоў. Змены, якія адбываліся ў тыпалагічнай сістэме англійскай мовы, садзейнічалі распаўсюджванню аналітызму ва ўсіх яе падсістэмах. У прыватнасці, яны прывялі да актывізацыі аналітычных з'яў на граматычным (узнікненне аналітычных форм) і лексічным (развіццё аналітычных лексем) узроўнях [1, с. 199]. Такім чынам, у сучаснай англійскай мове намінацыйную функцыю выконваюць сінтэтычныя (аднакампанентныя) словы (простыя, вытворныя, складаныя), фразеалагічныя спалучэнні і аналітычныя (шматкампанентныя) словы. Апошнія з'яўляюцца важнай тыпалагічнай рысай сучаснай англійскай мовы [2, с. 67]. На наш погляд, мэтазгодна разглядаць іх у аспекце міжузроўневых сувязей мовы – як элементы лексічнай, марфалагічнай і сінтаксічнай падсістэм.

Нягледзячы на шматлікія адрозненні паміж англійскай і беларускай мовамі, іх роднаскасць прасочваецца на розных узроўнях, у тым ліку ў сістэмах слова- і формаўтварэння. Так, у абедзвюх мовах у найбольшай ступені аналітызм пры формаўтварэнні праяўляецца ў сістэме дзеяслова.

Мэта дадзенага артыкула – вызначыць структурныя і лексіка-граматычныя асаблівасці англійскіх аналітычных форм (АФ) як выніку граматычнага аналітызму і выявіць спосабы перакладу дзеяслоўных АФ часу на беларускую мову.

Статус аналітычных утварэнняў (у дадзеным выпадку – форм) застаецца неадназначным. Як правіла, пры іх апісанні адсутнічае дакладнасць у вылучэнні АФ з шэрагу сумежных з імі адзінак – слоў, словазлучэнняў, фразеалагізмаў і г. д. Акрамя таго, яны не разглядаюцца ўсебакова, з улікам усіх іх адметных прыкмет. Гэта звязана, па-першае, з несупадзеннем функцыянальнага і структурнага аспектаў АФ (паводле будовы і кампанентнага складу – гэта словазлучэнні, якія, аднак, выконваюць ролю форм слоў), па-другое – з наяўнасцю невыразных меж, пераходных выпадкаў, «рухомых утварэнняў» (напрыклад, формы ўмоўнага ладу невыразна адмежаваны ад спалучэнняў сэнсавых дзеясловаў з мадальнымі) [3, с. 62–63].

Лексічныя, граматычныя і структурныя асаблівасці АФ

Улічваючы падабенства АФ да слоў, словазлучэнняў і іншых шматкампанентных канструкцый, вылучым асноўныя прыкметы АФ.

1. АФ складаюцца як мінімум з двух кампанентаў, адзін з якіх з'яўляецца асноўным (рэалізатар лексічнага значэння), другі – службовым (формаўтваральны сродак). Структурна АФ уяўляюць сабой сукупнасць асобнааформленых частак (слоў), звязаных паміж сабой лексіка-граматычнымі адносінамі, напрыклад: *He will come in two days* ‘Ён **прыедзе** праз два дні’. Дзеяслоў *to come* выражае лексічнае значэнне, дзеяслоў *will* – граматычнае (значэнне будучага часу).

2. АФ служаць для перадачы граматычнага значэння і ўтвараюць адзіную словаформу, якая ў большай ці меншай ступені з'яўляецца ідыяматычнай. Агульнае граматычнае значэнне АФ – гэта сума спалучэння асобных граматычных значэнняў яе кампанентаў, непадзельнае цэлае. Так, дапаможны дзеяслоў перадае значэнні ліку і асобы (калі яны адлюстраваны ў форме), але значэнні трывання, часу, стану складаюцца з усіх кампанентаў разам. Часткі АФ, узятыя паасобку, не нясуць агульнага граматычнага значэння, напрыклад, дзеясловы *have, had, brought, forgotten* не даюць звестак пра значэнне перфекта, у адрозненне ад утвораных з іх дапамогай АФ *have brought, had forgotten*.

3. АФ семантычна і функцыянальна раўназначныя слову. Аналітычныя формы (разам з сінтэтычнымі) выступаюць у якасці адной з катэгарыяльных форм якой-небудзь граматычнай катэгорыі і выконваюць функцыю выражэння граматычнага значэння слова. Напрыклад, спалучэнне *will read*, у якім галоўны кампанент – *read*, службовы – *will*, з'яўляецца формай будучага часу дзеяслова *read*, а не асобным словам.

4. АФ паралельныя з сінтэтычнымі формамі ў межах адной граматычнай катэгорыі. АФ належаць да пэўных граматычных катэгорыяў, у склад якіх абавязкова ўваходзяць і сінтэтычныя формы. Напрыклад, *will write* – аналітычная катэгарыяльная форма будучага часу. Да яе адносяцца таксама сінтэтычныя формы прошлага (*wrote*) і цяперашняга (*write*) часу. АФ *is writing* – катэгарыяльная форма працяглага трывання. Яна супрацьпастаўляецца сінтэтычным формам агульнага трывання: *write, have/has written* і г. д.

5. Кампаненты АФ асобнааформленыя і рухомыя. Дапускаецца іх перастаноўка (*Never had I heard such a wonderful singing* ‘Яшчэ ніколі я **не чуў** такога цудоўнага спеву’), усячэнне (*Tomorrow he will arrive and bring the bag* ‘Заўтра ён **прыедзе і прывязе** сумку’), уключэнне паміж імі іншых кампанентаў (*He has just come* ‘Ён толькі што **прыехаў**’).

6. У якасці дапаможнага кампанента АФ могуць выступаць такія дэсемантызаваныя паўназначныя словы, як дзеясловы *be, have, do, will, shall, would, should, let*, прыслоўі *more, most*.

7. АФ высоканапаўняльныя і прадуктыўныя. Дапаможнае слова – гэта пастаянны кампанент АФ, а паўназначнае – пераменны. Колькасць дапаможных кампанентаў абмежаваная, у той час як склад паўназначных кампанентаў пашыраецца (па розных даных, лексічны склад англійскай мовы кожны год папаўняецца прыблізна на 700–850 слоў, якія ўваходзяць у граматычную сістэму). Напрыклад, парадыматызацыя ў складзе англійскай дзеяслоўнай аналітычнай мадэлі дазваляе неалагізму *chillax* (*chill + relax* ‘раслаблены адпачынак’, ‘адпачываць’) утвараць разнастайныя граматычныя канструкцыі: *I'm chillaxing* ‘я адпачываю’, *I have chillaxed* ‘я адпачыў’.

8. Кампаненты АФ выконваюць адзіную сінтаксічную функцыю. Яны з'яўляюцца адзіным членам сказа, напрыклад выказнікам: *He has read this book* ‘Ён **прачытаў** гэту кнігу’.

9. Паміж кампанентамі АФ адсутнічаюць сінтаксічныя сувязі. Гэта абумоўлена тым, што гістарычна АФ склаліся з сінтаксічных спалучэнняў, граматычныя сувязі паміж кампанентамі якіх сталі вельмі цесныя, а сінтаксічныя адносіны зніклі.

10. АФ могуць уступаць у сінтаксічныя сувязі з іншымі членамі сказа, але як цэльныя формы, таму што кампаненты АФ не ўтвараюць сінтаксічных сувязей паасобку. Напрыклад, у сказе *He has never read this book* ‘Ён ніколі **не чытаў** гэту кнігу’ сінтаксічныя адносіны існуюць паміж выказнікам *has read*, дапаўненнем *book* і акалічнасцю *never*.

Такім чынам, у нашым даследаванні пад АФ будзем разумець спалучэнні двух і больш кампанентаў, якія служаць для перадачы граматычна-катэгарыяльнага значэння шляхам узаемадзеяння знамянальнага слова (як носбіта лексіка-граматычнага значэння) і службовага сродку (як паказчыка граматычнага значэння) і выступаюць як функцыянальна-семантычнае адзінства.

Тыпалогія англійскіх АФ

На наш погляд, АФ сучаснай англійскай мовы могуць быць прадстаўлены наступнымі тыпамі:

1) дзеяслоўныя:

а) АФ часу:

- формы будучага часу (*Future Indefinite*): *I will help you tomorrow* ‘Я дапамагу табе заўтра’;

- пыталыныя і адмоўныя формы цяперашняга часу (*Present Indefinite*) з дапаможнымі дзеясловамі *do/does (don't/doesn't)*: **Do you know?** ‘Ты ведаеш?’; **I don't know** ‘Я не ведаю’; прошлага часу (*Past Indefinite*) з дапаможным дзеясловам *did (didn't)*: **Did you know?** ‘Ты ведаў?’; **I din't know** ‘Я не ведаў’;

- формы дзеясловаў цяперашняга часу (*Present Indefinite*) і прошлага часу (*Past Indefinite*) з эmfатычным дапаможным дзеясловам *do*: **He did come** ‘Ён усё ж такі прыйшоў’;

- формы дзеяслоўнага перфекта (*Present Perfect, Past Perfect, Future Perfect*) з дапаможнымі дзеясловамі *have/has, had*: **I have opened the window** ‘Я адчыніў акно’;

б) АФ працяглага трывання (дзеясловы ў формах *Continuous* і *Perfect Continuous*): **I am working now** ‘Я цяпер працую’; **I have been working for a long time** ‘Я доўгі час працую’;

в) АФ залежнага стану (дзеясловы ў формах *Passive Voice*): **The students are taught** ‘Студэнтам выкладаюць’;

г) АФ ладу:

- формы загаднага ладу (*Imperative Mood*) – сцвярдзальная (**Let us go!** ‘Паехалі!’; **Let them come** ‘Няхай яны прыйдуць’), адмоўная (**Don't open the door!** ‘Не адчыняйце дзверы’), эmfатычныя: (**Do come to see us tonight** ‘Абавязкова прыходзьце да нас увечары’);

- формы ўмоўнага ладу: *Past Perfect Subjunctive I* перадае нерэальныя ўмовы ў адносінах да мінулага і супадае па форме з *Past Perfect* (**If I had been there, I would help you** ‘Калі б я там быў, я б табе дапамог’) і ўжываецца часцей у даданай частцы складаназалежнага сказа; *Indefinite Subjunctive II* выкарыстоўваецца ў галоўнай частцы складаназалежнага сказа і ўтвараецца шляхам спалучэння дапаможных дзеясловаў *would/should* і інфінітыва (**If you went to the meeting you would meet me there** ‘Калі б вы прыйшлі на сход, то сустэліся б там са мной’); *Perfect Subjunctive II* ужываецца і ў простых, і ў складаных сказах і ўтвараецца праз спалучэнне дапаможных дзеясловаў *would/should* і перфектнага інфінітыва (**You would have gone there without anyone's help** ‘Вы б маглі дабрацца туды без чыёй-небудзь дапамогі’);

2) ад’ектыўныя – АФ ступеней параўнання прыметнікаў: *more difficult* ‘больш цяжкі’, *the most difficult* ‘самы цяжкі’;

3) адвербіяльныя – АФ ступеней параўнання прыслоўяў: *more gracefully* ‘больш грацыёзна’, *most gracefully* ‘найбольш грацыёзна’.

Пераклад англійскіх АФ

У навуковых і вучэбна-метадычных выданнях па тэорыі і практыцы перакладу звесткі пра перадачу АФ на іншых мовах прадстаўлены фрагментарна. Як было адзначана вышэй, у англійскай і беларускай мовах ёсць агульныя рысы, звязаныя з іх прыналежнасцю да індаеўрапейскай прамовы: наяўнасць некаторых агульных граматычных значэнняў, катэгорый і функцый. Аднак прыналежнасць гэтых моў да розных граматычных тыпаў – аналітычнага і сінтэтычнага – праяўляецца ў розных аб’ёмах значэнняў граматычных форм, што важна ўлічваць пры перакладзе, таму што граматычныя значэнні адной мовы могуць адсутнічаць у другой. Пры гэтым неабходна памятаць, што як розніца, так і падабенства паміж граматычнымі формамі, іх семантычна-функцыянальнымі асаблівасцямі могуць быць поўнымі і няпоўнымі [4, с. 150]. Такім чынам, пры перакладзе граматычных форм трэба ўлічваць ступень неабходнасці кампенсацыі і яе характар.

Навукоўцы вылучаюць поўны, нулявы і частковы пераклады граматычных канструкцый [4–6]. Калі ў англійскай і беларускай мовах назіраецца поўнае падабенства граматычных форм, іх значэнняў і функцый, магчымы поўны (даслоўны) пераклад. Калі граматычныя формы ў абедзвюх мовах супадаюць, але адрозніваюцца іх функцыі, нормы перадачы значэння або формы цалкам не супадаюць (наяўнасць у адной з моў безэквівалентных граматычных адзінак), то, імаверна, будзе выкарыстаны нулявы пераклад. Як правіла, адзначаныя тыпы перакладу сустракаюцца рэдка. Часцей ва ўмовах падабенства і розніцы форм перакладчыкі аперыруюць рознымі спосабамі частковага (няпоўнага) перакладу, які ўжываецца, калі адна і тая ж граматычная форма выконвае некалькі змястоўных функцый, якія адрозніваюцца ў англійскай і беларускай мовах: функцыянальныя і граматычныя замены, мадуляцыю, прыпадабненне, антанімічны пераклад, разгортванне і сцяжэнне.

Матэрыялам даследавання ў дадзеным артыкуле з’яўляюцца дзеяслоўныя АФ часу, выбраныя з чатырох апавяданняў А. К. Дойла («A Case of Identity», «The Adventure of the Speckled Band», «The Red-Headed League», «The Adventure Of The Noble Bachelor» [7]) і іх беларускамоўных перакладаў К. Маціёўскай («Высвятленне асобы»), Г. Янкута («Стракатая стужка»), А. Казловай («Саюз рудых») і А. Пятровіч («Высакародны кавалер») [8]. Аналіз тэкстаў розных перакладчыкаў дазваляе выявіць аб’ектыўныя спосабы перадачы англійскіх АФ сродкамі беларускай мовы.

Аб'ём дадзенага артыкула не дазваляе ў поўнай меры адлюстраваць разгляд усіх груп дзеяслоўных АФ, таму аб'ектам даследавання з'яўляюцца толькі часавыя дзеяслоўныя АФ. Падчас аналізу намі былі выяўлены 506 адпаведных адзінак, сярод якіх 94 ужыты ў форме *Future Indefinite*, 165 – *Present Perfect*, 139 – *Past Perfect*, 108 – у пыталых, адмоўных, пыталых-адмоўных сказах і ў сказах з эфатычным *do* у *Present* і *Past Indefinite*. Прадмет даследавання – спецыфіка перакладу англійскіх дзеяслоўных часавых АФ на беларускую мову.

Марфалагічныя трансфармацыі пры перакладзе англійскіх АФ на беларускую мову

Сёння няма адзінай класіфікацыі перакладчыцкіх трансфармацый. У дадзеным артыкуле мы будзем карыстацца тыпалогіяй У. І. Нікіціна [3, с. 151–154].

У выніку аналізу спосабаў перадачы англійскіх АФ было выяўлена, што сярод ужытых перакладчыкамі марфалагічных пераўтварэнняў пераважаюць наступныя:

1) поўны (даслоўны) пераклад: *Then they will not lose a minute* [7] – *Але потым яны не будуць губляць ні хвіліны*¹ [8, с. 57];

2) нулявы пераклад:

а) пропуск цэлай аналітычнай формы: *Yes, I have got it now* [7] – *Ды вось жа яна* [8, с. 38];

б) пропуск дапаможнага дзеяслова: *Did you tell him?* [7] – *Вы яму сказалі?* [8, с. 73];

3) частковы пераклад:

а) сцяжэнне (кампрэсія) – скарачэнне англійскай АФ ва ўмовах поўнага або частковага захавання яе лексіка-граматычнай інфармацыі (замена беларускай сінтэтычнай формай): *I let you know, then, that I have caught him!* [7] – *Паведамляю: я яго злавіў!* [8, с. 80];

б) граматычная замена (канверсія) – змена марфалагічнага статусу англійскай формы слова ці часціны мовы: *All was as we had seen it in the daytime* [7] – *3 часу нашага нядаўняга агляду нічога не змянілася* [8, с. 209];

в) ускладненая граматычная замена – канверсія, якая суправаджаецца лексічнымі трансфармацыямі і сінтаксічнымі перастаноўкамі і заменаі: *This gentleman, Mr. Wilson, has been my partner and helper in many of my most successful cases* [7] – *Містэр Ёілсан, гэты джэнтэльмэн шматкроць дапамагаў мне ў самых паспяховых справах* [8, с. 35] (назоўнік *helper* замяняецца дзеясловам прошлага часу, пры гэтым АФ *has been* апускаецца);

г) функцыянальная замена – замена граматычных або лексічных функцый граматычнай формы ва ўмовах адсутнасці яе катэгорыяльнага значэння ў беларускай мове: *You have heard me remark that the strangest and most unique things are very often connected not with the larger but with the smaller crimes* [7] – *Вам вядома, што, на маю думку, самыя дзіўныя і выключныя абставіны часцей датычаць дробных злачынстваў* [8, с. 36]. У дадзеным прыкладзе часавая АФ *have heard* была ўжыта ў нехарактэрнай для беларускай мовы функцыі, таму пры перакладзе адбылася замена на безасабовую форму *вядома*;

д) антанімічны пераклад – пераклад адмоўных сказаў цвярдзальнымі і наадварот з мэтай стварэння граматычнай канструкцыі, якая ў большай ступені адпавядае нормам беларускай мовы: *I have not treated her ungenerously* [7] – *Я наводзіўся з ёй як належыць* [8, с. 257].

Нярэдка англійскія АФ перакладаліся шляхам камбінавання марфалагічных, сінтаксічных і лексічных трансфармацый. Сярод апошніх нярэдка ўжываліся прыёмы **канкрэтызацыі**: *Above all, try to let Mr. Hosmer Angel vanish from your memory, as he has done from your life* [7] – *І перш за ўсё настаяцца зрабіць так, каб містэр Хосмер Энджэл знік з вашай памяці, як ён знік з вашага жыцця* [8, с. 73]; *You have really done very well indeed* [7] – *...бо заўважылі вельмі шмат* [8, с. 75] (у адпаведнасці з правіламі семантычнай спалучальнасці ў дадзеных перакладах шыраказначны дзеяслоў *to do* канкрэтызуецца адпаведнікамі з больш вузкай семантыкай 'знікнуць' і 'заўважыць'); **мадуляцыі** – сэнсавага развіцця: *He shall find me ready when he comes back* [7] – *Ён не расчаруецца ўва мне па вяртанні* [8, с. 74] (вынік – 'ён знойдзе мяне гатовай' быў заменены на прычыну – 'ён не расчаруецца ўва мне'); **дабаўлення**: *There is no doubt that you have detected and defeated in the most complete manner one of the most determined attempts at bank robbery* [7] – *Без сумневаў, вы раскрылі і змаглі прадухіліць найбольш дзёрзкую спробу абрабаваць банк* [8, с. 60] і інш.

Як сінтэз, так і аналіз падаюцца градацыі, таму моўныя структуры могуць быць апісаны як больш ці менш аналітычныя. Паколькі дзеяслоўныя АФ валодаюць большай семантычнай спаянасцю кампанентаў у параўнанні з АФ іншых часцін мовы, уяўляецца мэтазгодным аналіз перакладу дзеяслоўных АФ часу ў адпаведнасці з іх катэгорыяльнай прыналежнасцю.

¹ Тут і далей цытаты прыводзяцца з захаваннем моўных асаблівасцей арыгінала. – А. Б.

1. Марфалагічныя трансфармацыі пры перакладзе АФ у *Future Indefinite* (94 адзінкі; 18,6 %)¹:
 - а) перадача АФ сінтэтычнымі формамі дзеясловаў будучага часу (66 %): *Then I'll tell our story right away* [7] – Тады я зараз жа **раскажу** нашу гісторыю [8, с. 265];
 - б) граматычныя замены (15 %):
 - АФ з мадальным значэннем замяняюцца сінтэтычнымі формамі дзеясловаў загаднага ладу другой асобы множнага ліку з афіксамі *-це, -ся*: *You will leave the papers here* [7] – **Пакіньце** паперы тут [8, с. 74];
 - АФ замяняюцца сінтэтычнымі формамі дзеясловаў цяперашняга часу: *...which shall be a quar-tering of the Union Jack with the Stars and Stripes* [7] – ...які **ўяўляе** сабой спалучэнне Юніан-Джэка з палоскамі і зоркамі [8, с. 269].
 - в) антанімічны пераклад (8,5 %): *Then you don't think I'll see him again?* [7] – **Значыць, вы думаеце, што я яго больш не ўбачу?** [8, с. 73];
 - г) поўны пераклад (7 %): англійскія АФ будучага часу перадаюцца беларускімі АФ будучага часу (*That fellow will rise from crime to crime until he does something very bad, and ends on a gallows* [7] – Гэты малойчык **будзе ўчыняць** злачынства за злачынствам, пакуль не дакоціцца да шыбеніцы [8, с. 83]).
2. Марфалагічныя трансфармацыі пры перакладзе АФ у *Present Perfect* (165; 32,6 %):
 - а) сцяжэнне (66,5 %):
 - шляхам перадачы АФ беларускай сінтэтычнай формай дзеяслова прошлага часу закончанага трывання (37 %): *Then we have stopped all the holes* [7] – **Значыць, мы перакрылі** ўсе выходы [8, с. 58];
 - праз камбінацыі сцяжэння АФ з лексічнымі і сінтаксічнымі трансфармацыямі (8,5 %): *...the directors have had misgivings upon the subject* [7] – ...гэтая акалічнасць вельмі **непакоіла** раду ды-рэктароў [8, с. 57];
 - шляхам перадачы АФ беларускай сінтэтычнай формай дзеяслова прошлага часу незакончанага трывання (15 %): *I have seen those symptoms before* [7] – **Такія сімптомы я назіраў** і раней [8, с. 65];
 - праз камбінацыі сцяжэння АФ з сінтаксічнымі і лексічнымі трансфармацыямі (6 %): *You've heard about me* [7] – **Вам расказвалі** пра мяне [8, с. 66];
 - б) граматычныя замены (15,8 %): *Take a pinch of snuff, Doctor, and acknowledge that I have scored over you in your example* [7] – **Вазьміце табакі, доктар, і прызнайце, што лік на маю карысць** [8, с. 64] (поўная трансфармацыя даданага сказа, замена галоўных членаў). Пры перадачы дзеяслова *to score* магчыма было скарыстацца слоўніковым адпаведнікам 'выйграваць, мець поспех' [9], аднак з мэтай захавання экспрэсіўна-стылістычнай функцыі твора перакладчык замяняе дзеяслоў на назоўнік, што вядзе да сінтаксічнай замены элементаў сказа;
 - в) функцыянальныя замены (7,3 %): *But I see that the enemy's preparations have gone so far* [7] – **Але бачу, што вораг ужо блізка** [8, с. 58];
 - г) антанімічны пераклад (7,3 %): *I have done nothing actionable from the first* [7] – **Я нікога супрацьзаконнага не рабіў** адпачатку [8, с. 82].
3. Марфалагічныя трансфармацыі пры перакладзе АФ у *Past Perfect* (139; 27,5 %):
 - а) сцяжэнне (74,1 %):
 - шляхам замены англійскай АФ беларускім дзеясловам прошлага часу закончанага трывання (43,2 %): *I had brought a pack of cards in my pocket* [7] – **Я наклаў** у кішэню калоду карт [8, с. 57];
 - праз камбінацыі сцяжэння з сінтаксічнымі і семантычнымі трансфармацыямі (8,6 %): *I forgot that I had not seen you for some weeks* [7] – **Я забыўся, што мы з вамі некалькі тыдняў не ба-чыліся** [8, с. 64];
 - шляхам перакладу дзеясловаў у *Past Perfect* беларускім дзеясловам прошлага часу неза-кончанага трывання (20,9 %): *She had written in a hurry and dipped her pen too deep* [7] – **Яна пісала, вельмі спяшаючыся, і абмакнула ручку ў чарнільніцу занадта глыбока** [8, с. 76];
 - праз камбінацыі сцяжэння з сінтаксічнымі і лексічнымі трансфармацыямі (1,2 %): *I had had so many reasons to believe in my friend's subtle powers of reasoning* [7] – **Я так часта бачыў тонкую праніклівасць майго сябра, калі трэба было разважаць** [8, с. 77];
 - б) граматычныя замены (12,2 %): *...he said that when I wrote them they seemed to come from me, but when they were typewritten he always felt that the machine had come between us* [7] – ...ён сказаў, што калі я пішу яму, ён адчувае мяне ў гэтых лістах, а калі пачну друкаваць, яму будзе здавацца, што друкарка нас **раздзяляе** [8, с. 70] (у адпаведнасці з нормаў беларускай мовы англійская АФ прошлага часу ў прыведзеным прыкладзе перадаецца дзеясловам цяперашняга часу);
 - в) функцыянальныя замены (5 %): *...a woman wants her own circle to begin with, and I had not got mine yet* [7] – ...жанчына хоча і ўласнае кола завесці, а ў мяне свайго пакуль **няма** [8, с. 70]

¹У дужках пазначаецца колькасць выяўленых АФ і іх працэнт у агульнай колькасці дзеяслоўных АФ часу, выбраных пры аналізе.

(другі кампанент зыходнага складаназлучанага сказа, які прадстаўлены двухсастаўным сказам, пры перакладзе на беларускую мову замяняецца безасабовым, у якім функцыю выказніка выконвае безасабова-прэдыкатыўнае слова *няма*);

г) нулявы пераклад праз апушчэнне цэлай АФ (4,3 %): *...she had spent so short a time in this country* [7] – ...у нашай краіне яна зусім нядаўна [8, с. 269];

д) антанімічны пераклад (4,3 %): *I had my purple plush that I had never so much as taken out of the drawer* [7] – ...у мяне ёсць чырвоная плісавая сукенка, якая ўвогуле нічога, апроч камоды, **не бачыла** [8, с. 69].

4. Трансфармацыі пры перакладзе АФ дзеясловаў у *Present* і *Past Indefinite* у пыталых сказах (52; 10,3 %):

а) нулявы пераклад (98,1 %):

- праз апушчэнне дапаможнага дзеяслова (92,3 %): *What does her clever stepfather do then?* [7] – *І што ж робіць яе кемлівы айчы?* [8, с. 81]; *And how did you verify them?* – *А як вы іх правярылі?* [8, с. 83];

- праз апушчэнне цэлай АФ (5,8 %): *«Your own little income,» he asked, «does it come out of the business?»* [7] – *А ваш невялікі прыбытак – з каніталу вашага бацькі?* [8, с. 68]. З улікам таго, што ў гутарковай мове значную ролю адыгрывае сітуацыя і што ў беларускай мове (у адрозненне ад англійскай) важнае месца займае не парадак слоў у сказе, а інтанацыя, АФ могуць апускацца, эліпіравацца;

б) антанімічны пераклад (1,9 %): *Did you observe anything very peculiar about that bed?* [7] – *А як нахонт ложка? Не заўважылі нічога асаблівага?* [8, с. 212].

5. Трансфармацыі пры перакладзе АФ дзеясловаў у *Present Indefinite* (21; 4,1 %) у адмоўных сказах:

а) пропуск дапаможнага дзеяслова *do* (66,7 %): *«That's the worst of it, Mr. Holmes, I don't know»* [7] – *Гэта самае кепскае, містэр Холмс: я не ведаю* [8, с. 70] (АФ перадаюцца беларускімі дзеясловамі цяперашняга часу з адмоўнай часціцай *не*);

б) граматычныя замены (14,3 %): *By the way, there does not seem to be any very pressing need for repairs at that end wall* [7] – *Дарэчы, непадобна, каб тарцовая сцяна патрабавала такой пільнай перабудовы* [8, с. 257] (дзеяслоў заменены прыслоўем);

в) антанімічны пераклад (7,7 %): *I do not think Flora would hurt a fly* [7] – *Я ўпэўнены, што Флора і камара не скрыўдзіць* [8, с. 257].

6. Трансфармацыі пры перакладзе АФ дзеясловаў у *Past Indefinite* (25; 4,9 %), якія былі выяўлены ў адмоўных сказах:

а) пропуск дапаможнага дзеяслова *did* (64 %): *Mr. Windibank did not wish us to go* [7] – *Містэр Віндыбэнк не хацеў, каб мы туды хадзілі* [8, с. 69] (замена АФ беларускімі дзеясловамі прайшлага часу з адмоўем *не*);

б) граматычныя замены (24 %) праз перадачу АФ беларускімі дзеясловамі цяперашняга часу з адмоўем *не*: *Well, you know father didn't like anything of the sort* [7] – *Ну, ведаеце, містэр Віндыбэнк вельмі такога не любіць* [8, с. 69];

в) антанімічны пераклад (12 %): *I did not say a probable one* [7] – *Я сказаў, што гэта імаверна* [8, с. 257].

7. Марфалагічныя трансфармацыі пры перакладзе АФ, ужытых у пыталых-адмоўных сказах (7; 1,4 %):

а) нулявы пераклад (100 %):

- праз апушчэнне дапаможнага дзеяслова (57 %): *Does not that strike you?* [7] – *Вас гэта не бян-тэжыць?* [8, с. 208];

- праз апушчэнне ўсёй АФ (43 %): *Oh, sir, do you not think that you could help me, too, and at least throw a little light through the dense darkness which surrounds me?* [7] – *О сэр, можа, хаця б вы нешта мне парадзіце ці праліце трошкі святла на густы змрок, што атачыў мяне?* [8, с. 202].

8. Марфалагічныя трансфармацыі пры перакладзе сказаў з эфатычным *do* у *Present* і *Past Indefinite* (3; 0,6 %):

а) пропуск дапаможнага дзеяслова (66,7 %): *When a doctor does go wrong he is the first of criminals* [7] – *Калі доктар ступае на цяжкі шлях, ён робіцца найгоршым са злачынцаў, бо мае вытрымку і веды* [8, с. 212];

б) поўны пераклад (33,3 %): *This dress does implicate Miss Flora Millar* [7] – *Гэтая сукенка сапраўды сведчыць пра датычнасць міс Флары Мілер* [8, с. 261].

Выводы

Асноўнымі лексіка-граматычнымі і структурнымі асаблівасцямі англійскіх АФ (у тым ліку дзеяслоўных) з'яўляюцца ўзнаўляльнасць, паўтаральнасць, асобнааформленасць (раздзельнасць), шматкампанентнасць, адносна фіксаванасць, магчымасць інтэрпаляцыі іншых кампанентаў, аднафункцыянальнасць і семантычнае адзінства.

Аналіз перакладу паказаў, што большасць англійскіх дзеяслоўных АФ часу, ужытых у *Future Indefinite*, *Past* і *Present Perfect*, а таксама ў адмоўных сказах у *Present* і *Past Indefinite*, перакладзены на беларускую мову шляхам сцяжэння (65 %). Па-першае, гэта звязана з асаблівасцямі самой граматычнай катэгорыі часу. У англійскай мове існуе некалькі форм для перадачы прошлага, цяперашняга і будучага часу (напрыклад, для выражэння будучага – *Future Indefinite* і *Future Perfect*), пры гэтым усе формы аналітычныя. У беларускай мове гэта катэгорыя грунтуецца на супрацьпастаўленні прошлага, цяперашняга і будучага часоў. І, як правіла, толькі для стварэння будучага часу выкарыстоўваюцца АФ (буду чытаць). Нягледзячы на гэта, падчас аналізу было выяўлена толькі некалькі выпадкаў поўнага перакладу дзеяслоўных часавых АФ.

Другім тыповым спосабам перадачы разгледжаных АФ з’яўляюцца граматычныя замены і іх камбінацыі з лексічнымі і сінтаксічнымі пераўтварэннямі (17 %). Часцей за ўсё ў выніку дадзеных трансфармацый назіраліся дзве з’явы: замены дзеясловаў назоўнікамі (гэта звязана з тым, што для англійскай мовы больш характэрныя прэдыкатыўныя, а для беларускай – іменныя канструкцыі) і замена форм часу (у найбольшай ступені выклікана кантэкстнымі ўмовамі).

Пры перадачы англійскіх АФ, выяўленых у пыталых, пытална-адмоўных сказах, а таксама ў сказах з эmfатычным *do* найбольш ужывальным быў нулявы пераклад (90 %). Галоўная прычына гэтай з’явы – розныя традыцыі выражэння семантыкі дадзеных граматычных форм, характэрных для абедзвюх моў.

Што да функцыянальных замен і антанімічнага перакладу, то яны ўжываліся значна радзей (10 %). Галоўным чынам на выкарыстанне гэтых трансфармацый паўплывалі кантэкст, сінтаксічныя і экспрэсіўна-стылістычныя функцыі сказаў, іх лексіка-семантычны змест.

Такім чынам, актывізацыя працэсаў аналітычнага формаўтварэння і дэрывацыі ў сучаснай англійскай мове, адсутнасць поўных аналогій для перадачы АФ у сучаснай беларускай мове патрабуюць распрацоўкі спецыяльных падручнікаў, слоўнікаў, накіраваных на фарміраванне адпаведных навыкаў перакладу і выкарыстання ў мове прадуктаў аналітычнай намінацыі. Для гэтага неабходна ведаць шматузроўневую структуру англійскіх аналітычных утварэнняў і вызначаць семантычныя і фармальныя механізмы іх перадачы на беларускую мову.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. Плоткин В. Я. Строй английского языка. М. : Высшая школа, 1989.
2. Бархударов Л. С. Очерки по морфологии современного английского языка. М. : Либроком, 1975.
3. Смирницкий А. И. Морфология английского языка / под. ред. В. В. Пасека. М. : Издательство литературы на иностранных языках, 1959.
4. Никитин В. И. Теория и практика перевода: English → Russian. Новосибирск : СибАГС, 2004.
5. Таболіч А. Таямніцы мастацкага перакладу: English – Belarusian. Мінск : Беларускі кнігазбор, 2004.
6. Алимов В. В. Теория перевода. Пособие для лингвистов-переводчиков. М. : Либроком, 2013.
7. Пивовар А. Г. Большой англо-русский словарь / под. общ. ред. Л. С. Робатень. М. : Астрель, 2007.
8. Doyle A. C. The Adventures of Sherlock Holmes. New York : Harper Collins Publishers Limited, 2010.
9. Дойл А. К. Приключения Шерлока Холмса / прадм. К. Маціеўскай. Мінск : Кнігазбор, 2014.

References

1. Plotkin V. Y. [The language system of English]. Moscow : Vysshaya shkola, 1989 (in Russ.).
2. Barkhuradov L. S. [Morphological sketches of modern English]. Moscow : Librokom, 1975 (in Russ.).
3. Smirnitsky A. I. [English morphology]. Moscow : Izdatel'stvo literatury na inostrannykh yazykakh, 1959 (in Russ.).
4. Nikitin V. I. [Theory and practice of translation: English → Russian]. Novosibirsk : SibAGS, 2004 (in Russ.).
5. Tabolich E. [Secrets of literary translation: English – Belarusian]. Minsk : Belaruski knigazbor, 2004 (in Belarus.).
6. Alimov V. V. [Theory of translation. The handbook for linguists-translators]. Moscow : Librokom, 2013 (in Russ.).
7. Pivovarov A. G. [Comprehensive English-Russian dictionary]. Moscow : Astrel', 2007 (in Russ.).
8. Doyle A. C. The Adventures of Sherlock Holmes. New York : Harper Collins Publishers Limited, 2010.
9. Doyle A. C. [The Adventures of Sherlock Holmes]. Minsk : Knigazbor, 2014 (in Belarus.).

Артыкул напісаны ў рэдкалегію 01.06.2017.
Received by editorial board 01.06.2017.